

การออกแบบเครื่องแต่งกายโดยได้รับแรงบันดาลใจจาก โครงสร้าง สีการประดับตกแต่งโขนเรือพระที่นั่ง

Costume Designs for Thai Masked Dance Inspired by Thai Royal Yachts

เตชิต เฉยพ่วง¹

บทคัดย่อ

การวิจัยในครั้งนี้เป็นการวิจัยเพื่อการออกแบบเครื่องแต่งกาย โดยได้รับแรงบันดาลใจที่ได้รับอิทธิพลมาจาก โครงสร้าง สี การประดับตกแต่งโขนเรือพระที่นั่ง ซึ่งเป็นรูปแบบของศิลปกรรมที่มีความสวยงามมีเอกลักษณ์ที่โดดเด่นและมีการผสมผสานของเทคนิคงานช่างของไทยไว้หลายแขนง โดยผู้วิจัยได้ทำการศึกษาตั้งแต่ประวัติความเป็นมาและความสำคัญของการจัดขบวนเรือพยุหยาตราทางชลมารค โครงสร้างและเทคนิคการออกแบบประดับตกแต่งโขนเรือพระที่นั่งสำคัญ 4 องค์ รวมถึงศึกษาเกี่ยวกับงานสถาปัตยกรรมร่วมสมัยที่นำมาสู่กระบวนการออกแบบ เครื่องแต่งกายจำนวน 4 ชุด และลายผ้าจำนวน 4 ลาย

เครื่องแต่งกายขึ้นนอกทั้ง 4 ชุด เป็นการประยุกต์โครงสร้างทางกายภาพของลำเรือพระที่นั่ง ผสมผสานเข้ากับเทคนิคการพับที่ทำให้เกิดลวดลายเรขาคณิต ซึ่งมีปรากฏให้เห็นจากรูปแบบการประดับตกแต่งโขนเรือพระที่นั่งและงานสถาปัตยกรรมร่วมสมัย โดยใช้คู่สีอันเป็นเอกลักษณ์ของเรือพระที่นั่งแต่ละองค์ตามความเป็นจริง สวมใส่กับเครื่องแต่งกายขึ้นใน ซึ่งพิมพ์ด้วยลวดลายแบบดั้งเดิมซึ่งนำมาประยุกต์โดยการจัดวางลวดทอนและปรับขนาดให้เกิดเป็นลายใหม่ที่มีความน่าสนใจ แต่คงไว้ซึ่งความงามตามอย่างลายไทยด้วยคู่สีขาวดำ อันเป็นสีที่นิยมในงานสถาปัตยกรรมร่วมสมัย

คำสำคัญ เครื่องแต่งกาย/ แรงบันดาลใจ/ โขนเรือพระที่นั่ง

¹ สาขาวิชาการออกแบบเครื่องแต่งกาย คณะศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา

Abstract

The purpose of this research is to design costumes inspired by the configuration, color, and decoration of the Thai royal yacht. The researcher investigated the importance of the Thai Royal Water-Course Procession, and the configuration and decoration techniques used on four historical royal yachts. Moreover, the researcher investigated contemporary architecture and incorporated it into four costumes with patterns that followed the physical configuration of the Thai royal yacht combined with fold techniques that create the geometric pattern used in both royal yacht decoration and contemporary architecture. The researcher incorporated each color identified with a Thai royal yacht into each costume, together with the original patterns, adjusting and resizing them until, finally, the new attractive patterns appeared. Nevertheless, the beauty of Thai traditional craft is maintained by using Thai figures painted in black and white, a popular design in contemporary architecture.

Keywords: costume; inspiration; Thai royal yacht

เรือพระราชพิธีถือเป็นมรดกทางวัฒนธรรมของชาติ ที่สะท้อนให้เห็นถึงความเจริญรุ่งเรืองทางด้านศิลปวัฒนธรรมและมีมือช่างที่เยี่ยมยอด ไม่ว่าจะเป็นงานช่างแกะสลัก งานช่างรัก งานช่างประดับกระจก งานช่างไม้ งานช่างเขียน โดยเฉพาะส่วนที่งดงามที่สุดของเรือพระราชพิธี คือ “โขนเรือ” เป็นสิ่งที่แสดงให้เห็นถึงรูปแบบศิลปะของไทยอันวิจิตรงดงาม ความสำคัญของโขนเรือพระที่นั่งในกระบวนพยุหยาตราทางชลมารค จะต้องมียศฐาบรรดาศักดิ์ชั้นสูงจากวรรณคดี ที่มักจะกลายเป็นที่มาของชื่อเรียกเรือพระราชพิธีองค์ดังกล่าวด้วยนั้น พินิจ สุวรรณบุณย์ ศิลปินแห่งชาติ ปี 2536 สาขาทัศนศิลป์ (การออกแบบประยุกต์) ให้ทรรศนะอธิบายว่า เป็นการประกาศแสนยานุภาพของพระเจ้าแผ่นดินตามที่ยึดถือปฏิบัติมาตั้งแต่สมัยอยุธยา

“เดิมพิธีกระบวนเรือฯ ดังกล่าว มีขึ้นเพื่อการศึกษาสงครามทางลำนํ้า ซึ่งเป็นเส้นทางที่นิยมใช้กันมาตั้งแต่โบราณ นอกจากการเคลื่อนกระบวนทัพทางบกที่เรียกว่า พยุหยาตราทางสถลมารค สังเกตได้จากฝีพายแต่ละนายจะมีดาบขัดหลังเอาไว้ด้วย การนำสัตว์วรรณคดี ไม่ว่าจะเป็นหงส์ ครุฑ (พาหนะของพระนารายณ์) วานร (ทหารเอกของพระนารายณ์ที่อวตารลงมา) มาเป็นโขนเรือพระที่นั่งและเรือพระราชพิธีก็เพราะเชื่อว่าพระเจ้าแผ่นดินคือสมมติเทพ ซึ่งมีสัตว์เหล่านี้เป็นพาหนะ ซึ่งเหมือนการประกาศแสนยานุภาพของกษัตริย์ที่พร้อมออกศึกสงคราม โดยพระเจ้าแผ่นดินจะประทับบนพระราชบัลลังก์กัญญาหรือบุษบกตามแต่พระราชพิธี เรือพระที่นั่งจะเคลื่อนขบวนไปพร้อมกับเรือพระราชพิธีอีกหลายร้อยลำ ตามจังหวะเส้ากระทุ้ง ซึ่งในปัจจุบันเหลือเรือพระราชพิธีร่วมกระบวนเพียง 52 ลำ”

“โขนเรือ” ส่วนใหญ่จะเป็นรูปสัตว์ ไม่ว่าจะเป็นสัตว์ที่มีจริงตามธรรมชาติหรือสัตว์ในเทพนิยายหิมพานต์ตามจินตนาการ ราตรี บัวประดิษฐ์ หัวหน้าพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ เรือพระราชพิธีอธิบายว่า เดิมทีแทบจะทุกส่วนของเรือพระราชพิธีจะทำมาจากไม้สัก แต่ด้วยปัจจุบันไม้สักเป็นของหายากและมีขนาดไม่ใหญ่มาก จึงมีเพียงโขนเรือ กระดุกเรือ หรือหมอนเรือเท่านั้นที่ทำจากไม้สัก ส่วนโครงเรือจะใช้ไม้ตะเคียนแทน และในปัจจุบันยังใช้กรรมวิธีการต่อไม้ในการประกอบเรือพระราชพิธีอยู่

“โขนเรือปัจจุบัน ทั้งที่เป็นเรือพระราชพิธีและเรือพระที่นั่ง ล้วนต่อขึ้นในช่วงต้นสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ เช่น เรือกระบี่ปราบเมืองमार เรือครุฑเหินเห็จ เรือครุฑเตร็จไตรจักร ที่ได้ทำการสร้างขึ้นใหม่คือส่วนตัวเรือซึ่งจะเก็บไว้ที่ท่าवासกรี รวมถึงเรือพระที่นั่งนารายณ์ทรงสุบรรณที่มีทั้งของเก่า ซึ่งสร้างรูปพญาครุฑขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 3 ครั้นพอถึงรัชกาลที่ 4 โปรดให้เสริมนารายณ์ประทับครุฑขึ้น และเรียกชื่อใหม่ว่า นารายณ์ทรงสุบรรณ เมื่อปีกาญจนานิกเชก พ.ศ.2539 อันเป็นปีที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงครองสิริราชสมบัติ ครบ 50 ปี ได้มีการสร้างโขนเรื่อนารายณ์ทรงสุบรรณ รัชกาลที่ 9 ขึ้นใหม่อีกครั้งโดยเจตนารมณ์เดิมต้องการที่จะใช้โขนเรือเก่า แต่พอนำมาประกอบกับเรือแล้ว ด้วยขนาดและน้ำหนักของโขนเรือเก่าจึงประกอบได้ไม่พอดีกับโครงเรือใหม่ อีกทั้งโขนเรือเก่ากินน้ำมากด้วย จึงต้องจัดทำโขนเรื่อนารายณ์ทรงสุบรรณขึ้นใหม่ในโอกาสนั้น” (ราตรี บัวประดิษฐ์, 2553, น. 13)

ในส่วนของโขนเรือเก่าที่ค้นพบและมีการเก็บรักษาเอาไว้ มีมากกว่า 10 ชิ้น ซึ่งเก็บไว้อยู่ 3 แห่ง คือ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ เรือพระราชพิธี (ปากคลองบางกอกน้อย) ซึ่งเก็บโขนเรื่อนารายณ์ทรงสุบรรณ (เก่า) และโขนเรือสุพรรณหงส์ (เก่า) ที่สร้างขึ้นตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 6 เมื่อได้มีการบูรณะซ่อมแซมเป็นที่เรียบร้อยจึงนำมาแสดงไว้ในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ เห็นได้ว่าในส่วนของการตกแต่งได้มีการประดิษฐ์ลวดลายด้วยกระจกจากฝีมือช่างชั้นสูงและมีความเป็นละเอียดสวยงามเป็นอย่างมาก ทั้งยังมีโขนเรือลำใหญ่ลำน้อย ที่บางลำเป็นโขนเรือจากสมัยอยุธยา ที่มีการจัดกระบวนเพชรพวง ซึ่งถือเป็นกระบวนจัดตั้งที่ใหญ่ที่สุดในสมัยอยุธยา

นอกจากนั้น โขนเรือยังมีแสดงให้เห็นที่ “พิพิธภัณฑสถานโรงเรียนนายเรือ” จ.สมุทรปราการ ซึ่งเป็นสถานที่ที่จะมีโขนเรือเก่าจัดแสดงไว้จำนวนมากที่สุด และที่ “พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ เจ้าสามพระยา” จ.พระนครศรีอยุธยา เป็นที่เก็บรักษาโขนเรือครุฑ ชื่อว่า มงคลสุวรรณ ในการเก็บอนุรักษ์โขนเรือ การดูแลรักษา ก็จะมีปฏิบัติเช่นเดียวกับเรือพระราชพิธีที่ใช้ในปัจจุบัน ก็คือ มีการทำความสะอาดทุกวันด้วยสาลิก้านเล็ก เพราะลวดลายของเรือมีรายละเอียดมาก สิ่งที่ต้องดูแลอย่างละเอียดและใส่ใจที่สุดคือเรื่องของปลวก ซึ่งไม่สามารถนำโขนเรือใส่ตู้กระจกไว้ได้ เนื่องจากจะมีปัญหาเรื่องความชื้นและการระบายอากาศ เพราะโรงเก็บเรือพระราชพิธีส่วนใหญ่จะอยู่ริมน้ำ จึงต้องเก็บไว้ในโรงเรือพระราชพิธีตามธรรมชาติ และต้องมีการทำความสะอาดบ่อยครั้ง โดย กลุ่มงานอนุรักษ์ของกรมศิลปากรจะเป็นผู้ดูแล เนื่องจากเป็นหน้าที่โดยตรงที่ต้องอนุรักษ์ของเก่าไม่ให้เสื่อมสภาพ และจะไม่มีการทาสีบริเวณโขนเรือหรือโครงเรือเก่าเป็นอันขาด เพียงอาจจะมีการติดกระจกบางชั้นเข้าไปแทนอันเก่าที่หลุดออกเท่านั้น โดยจะสังเกตได้ชัดในบางครั้งว่าเป็นกระจกเก่ากับใหม่ แต่ครั้งถึงเวลาจัดกระบวนพยุหยาตราอีกคราใด จึงจะมีการซ่อมใหญ่ด้วยการลงรักปิดทองจากแผ่นทองคำเปลว และประดับด้วยแผ่นกระจก ความละเอียดและความยากจะอยู่ที่โขนเรือเป็นหลัก เพราะบริเวณตัวเรือจะมีเพียงรอยถลอกบริเวณขอบเรือจากการเสียดสีของฝีพายขณะประกอบพระราชพิธีเท่านั้น นสพ.โพสต์ทูเดย์ (2549)

ในการจัดกระบวนพยุหยาตราในพระราชพิธีเสด็จพระราชดำเนินถวายผ้าพระกฐินในวันจันทร์ที่ 5 พฤศจิกายน 2552 นั้น กองเรือได้อัญเชิญเรือพระที่นั่งร่วมริ้วกระบวนรวม 4 องค์ ซึ่งเป็นเรือพระที่นั่งที่ใช้ในพระราชพิธีรัชกาลปัจจุบัน อันได้แก่ เรือพระที่นั่งสุพรรณหงส์ เรือพระที่นั่งอนันตนาคราช เรือพระที่นั่งอเนกชาติภุชงค์ เรือพระที่นั่งนารายณ์ทรงสุบรรณรัชกาลที่ 9 (สถาบันไทยคดีศึกษา, 2550, น.25) เรือพระที่นั่งทั้ง 4 ลำนี้เป็นเรือพระที่นั่งที่มีความสำคัญและอยู่กลางกระบวน และยังเป็นเรือพระที่นั่งที่มีความสวยงาม วิจิตรทั้งในเรื่องของโครงสร้าง การแกะสลัก การประดับตกแต่งด้วยฝีมืองานช่างไทย ไม่ว่าจะเป็นการเขียนสี การลงลงรักปิดทอง การประดับตกแต่งด้วยกระจก รวมไปถึงการใช้สีที่มีความโดดเด่นและเป็นเอกลักษณ์ของแต่ละองค์

จากที่กล่าวมาข้างต้นจะเห็นถึงประวัติความเป็นมาที่มีมาอย่างยาวนานและความสำคัญของเรือพระที่นั่ง รวมถึงศิลปกรรมที่ได้ถูกสร้างสรรค์ขึ้น โดยเฉพาะบริเวณโขนเรือพระที่นั่งที่เป็นหัวใจสำคัญขององค์เรือ โขนเรือพระที่นั่งนั้นเป็นการรวมกันของงานศิลปกรรมไทยที่เป็นเอกลักษณ์ของชาติซึ่งมีความสวยงามเป็น

อย่างมาก ด้วยเหตุนี้ผู้วิจัยจึงได้รับแรงบันดาลใจเหล่านั้นนำมาใช้ในงานออกแบบสร้างสรรค์เครื่องแต่งกาย โดยนำเอารูปแบบโครงสร้าง สีสัณ และการประดับตกแต่งของโขนเรือพระที่นั่งทั้ง 4 องค์ มาเป็นส่วนสำคัญ ในการออกแบบเครื่องแต่งกายในครั้งนี้

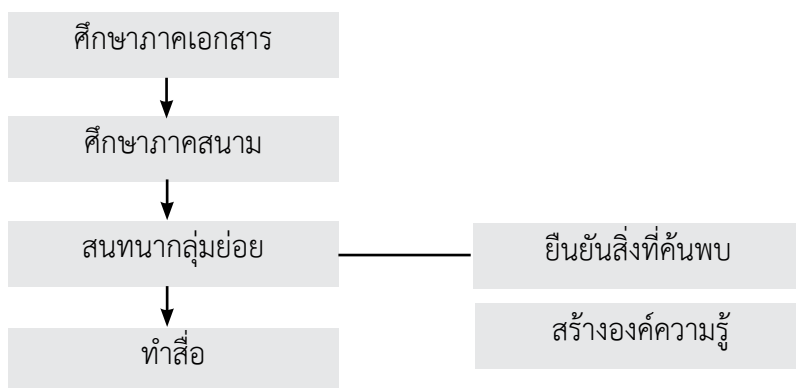
วัตถุประสงค์ของงานวิจัย

1. เพื่อศึกษารูปแบบโครงสร้าง สีสัณ การตกแต่งของโขนเรือพระที่นั่งเรือสุพรรณหงส์ เรือพระที่นั่งอนันตนาคราช เรือพระที่นั่งอเนกชาติภุชงค์ เรือพระที่นั่งนารายณ์ทรงสุบรรณรัชกาลที่ 9
2. เพื่อสร้างสรรค์เครื่องแต่งกายที่ได้รับแรงบันดาลใจมาจากโขนเรือพระที่นั่ง

ระเบียบวิธีวิจัย

เป็นการวิจัยที่ใช้ข้อมูลเชิงคุณภาพโดยผู้วิจัยรวบรวมข้อมูลจากการศึกษาภาคเอกสาร การศึกษาภาคสนาม และการศึกษาโดยรับฟังความเห็นจากผู้ทรงคุณวุฒิ แล้วนำข้อมูลที่ได้จากการศึกษามาวิเคราะห์ในลักษณะการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยอาศัยข้อมูลเชิงคุณลักษณะไม่สามารถแปลงเป็นตัวเลขได้ ต้องใช้หลักตรรกศาสตร์ช่วยในการวิเคราะห์ข้อมูล รวมทั้งใช้ข้อมูลตามสภาพที่เป็นจริงโดยไม่มีการควบคุมตัวแปรในลักษณะการวิจัยเชิงธรรมชาติ จากนั้นนำเสนอผลการวิเคราะห์ข้อมูลและผลการวิจัยในลักษณะการวิจัยเชิงพรรณนา พร้อมภาพประกอบ

กรอบแนวความคิดของโครงการวิจัย

ผลการดำเนินงาน

จากแรงบันดาลใจที่ได้รับจากการศึกษารูปแบบของ โครงสร้าง สี การประดับตกแต่งบนเรือนพระที่นั่ง ทั้ง 4 องค์ อันได้แก่ เรือพระที่นั่งสุพรรณหงส์ เรือพระที่นั่งอนันตนาคราช เรือพระที่นั่งอเนกชาติภุชงค์ และ เรือพระที่นั่งนารายณ์ทรงสุบรรณรัชกาลที่ 9 ทำให้มองเห็นถึงรูปแบบของโครงสร้างภายนอกที่มีลักษณะ เฉพาะของแต่ละองค์ แต่ในส่วนของโครงสร้างที่มีการตกแต่งบนเรือนพระที่นั่งนั้นมีลักษณะของการตกแต่ง ด้วยเทคนิคเดียวกัน โดยส่วนใหญ่รูปทรงที่ปรากฏและพบเห็นได้อย่างชัดเจน คือ รูปทรงเรขาคณิตซึ่งมีความ ร่วมสมัยทั้งในงานศิลปกรรมและงานสถาปัตยกรรม รวมถึงในการออกแบบเครื่องแต่งกาย ดังนั้นผู้วิจัยจึง ได้นำรูปแบบของโครงสร้างภายนอกและโครงสร้างในการตกแต่งบนเรือนนั้นมาทำการออกแบบเค้าโครง ของเครื่องแต่งกาย โดยให้รายละเอียดที่เกิดขึ้นบนโครงสร้างเครื่องแต่งกายนั้นเป็นรูปทรงเรขาคณิตที่เกิด ขึ้นจากการทำแพทเทิร์น หรือ แม่แบบสำหรับเป็นแบบตัดชิ้นส่วนเสื้อผ้าให้เป็นชิ้นเดียวกันทั้งตัวแต่มีการใช้ การพับบนตัวแพทเทิร์นให้เกิดโครงสร้างที่เป็นมิติเพื่อแยกให้เห็นพื้นที่ในส่วนต่างๆของเครื่องแต่งกาย และ ใช้สีประจำองค์เรือแต่ละองค์เป็นสีของเครื่องแต่งกายประจำองค์เรือนั้น ซึ่งมีรูปแบบจำนวน 4 ชุด ดังต่อไปนี้

1. ชุดที่ 1 ได้รับแรงบันดาลใจจากเรือนเรือพระที่นั่งสุพรรณหงส์

ภาพที่ 1 เครื่องแต่งกายจริงที่ได้รับแรงบันดาลใจจากเรือนเรือพระที่นั่งสุพรรณหงส์ คู่มือที่ใช้คือ สีดำ

ที่มา: www.thaicatwalk.com

2. ชุดที่ 2 ได้รับแรงบันดาลใจจากโฉนเรือพระที่นั่งอนันตนาคราช

ภาพที่ 2 เครื่องแต่งกายจริง ชุดที่ 2 ได้รับแรงบันดาลใจจากโฉนเรือพระที่นั่งอนันตนาคราช
คู่สีที่ใช้คือ สีเขียวเข้ม

ที่มา: www.thaicatwalk.com

3. ชุดที่ 3 ได้รับแรงบันดาลใจจากโฉนเรือพระที่นั่งนารายณ์ทรงสุบรรณรัชกาลที่ 9

ภาพที่ 3 เครื่องแต่งกายจริง ชุดที่ 3 ได้รับแรงบันดาลใจจากโฉนเรือพระที่นั่งนารายณ์ทรงสุบรรณ
รัชกาลที่ 9 ที่ คู่สีที่ใช้คือ สีแดง

ที่มา: www.thaicatwalk.com

4. ชุดที่ 4 ได้รับแรงบันดาลใจจากโฉนเรือพระที่นั่งอนเนกชาติภุชงค์

ภาพที่ 4 เครื่องแต่งกายจริง ชุดที่ 4 ได้รับแรงบันดาลใจจากโฉนเรือพระที่นั่งอนเนกชาติภุชงค์
คู่สีที่ใช้คือ สีชมพู

ที่มา: www.thaicatwalk.com

สรุปผลการวิจัย

การวิจัยในครั้งนี้ เป็นการวิจัยเพื่อการออกแบบเครื่องแต่งกายโดยได้รับแรงบันดาลใจจากโครงสร้าง สี การประดับตกแต่งโฉนเรือพระที่นั่ง โดยผู้วิจัยได้ทำการศึกษาตั้งแต่ประวัติความเป็นมาและความสำคัญของการจัดขบวนเรือพยุหยาตราทางชลมารค ประวัติความเป็นมา โครงสร้างและเทคนิคการออกแบบประดับตกแต่งโฉนเรือพระที่นั่งสำคัญ 4 องค์ รวมถึงศึกษาเกี่ยวกับงานสถาปัตยกรรมร่วมสมัยที่นำมาสู่กระบวนการออกแบบ เครื่องแต่งกายจำนวน 4 ชุด และลายผ้าจำนวน 4 ลาย

โดยเครื่องแต่งกายขึ้นนอทั้ง 4 ชุด เป็นการประยุกต์โครงสร้างทางกายภาพของลำเรือพระที่นั่งผสมผสานเข้ากับเทคนิคการพับที่ทำให้เกิดลวดลายเรขาคณิต โดยการทำแพทเทิร์น หรือ แม่แบบสำหรับเป็นแบบตัดชิ้นส่วนเสื้อผ้าให้เป็นชิ้นเดียวกันทั้งตัว ซึ่งรูปแบบของรูปทรงเรขาคณิตนั้นมีปรากฏให้เห็นจากรูปแบบการประดับตกแต่งโฉนเรือพระที่นั่งและงานสถาปัตยกรรมร่วมสมัย รวมถึงการใช้คู่สีอันเป็นเอกลักษณ์ของเรือพระที่นั่งแต่ละลำตามความเป็นจริง สวมใส่กับเครื่องแต่งกายขึ้นใน ซึ่งพิมพ์ด้วยลวดลายแบบดั้งเดิมซึ่งนำมาประยุกต์โดยการจัดวาง ลวดทอน และปรับขนาด ให้เกิดเป็นลายใหม่ที่มีความน่าสนใจ แต่คงไว้ซึ่งความงามตามอย่างลายไทยด้วยคู่สีชาวดำ อันเป็นสีที่นิยมในงานสถาปัตยกรรมร่วมสมัย

ข้อเสนอแนะ

การวิจัยในครั้งนี้ ผู้วิจัยได้นำงานสถาปัตยกรรมร่วมสมัยมาเป็นแนวทางในการพัฒนาผลงานการออกแบบเครื่องแต่งกาย ทำให้ได้ผลงานที่มีความแตกต่างจากรูปแบบดั้งเดิมค่อนข้างมาก หากมีผู้สนใจจะทำการศึกษาต่อไป ก็ยังสามารถทดลองค้นหาแนวทางในการออกแบบอื่นๆ ได้อีกหลายทาง ไม่ว่าจะเป็นการทดลองออกแบบด้วยแนวทางอย่างศิลปะดั้งเดิม หรือผสมผสานกับแนวคิดทางการออกแบบในด้านอื่นๆ ก็สามารถทำให้เกิดการพัฒนาผลงานซึ่งมีความแปลกใหม่ได้ทั้งสิ้น

บรรณานุกรม

กระบวนพยุหยาตราชลมารค. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์อรุณการพิมพ์, 2540

—. (26 มกราคม 2553) สืบค้นจาก <http://th.wikipedia.org/wiki/>

โฉนเรือพระที่นั่ง. (14 กรกฎาคม 2553) สืบค้นจาก <http://www.iphotoall.com>

งานช่างหลวง. กรุงเทพฯ : บริษัท อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด, 2554

<http://bangkok-guide.z-xxl.com/?p=3261>

นสพ.โพสต์ทูเดย์ (หน้าแมกกาซีน). (22 มีนาคม 2553) สืบค้นจาก <http://www.posttoday.com/newsdet.php?sec=magazine&id=105285>

ราตรี บัวประดิษฐ์. นำชมพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ เรือพระราชพิธี. กรุงเทพฯ : บริษัท อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด, 2553

เรือพระราชพิธี. (8 เมษายน 2553) สืบค้นจาก <http://www.navy.mi.th>

เรือพระราชพิธี กระบวนพยุหยาตราทางชลมารค. กรุงเทพฯ : ดอกหญ้า 2545, 2550.

สมภาพ ภิรมย์. เรือพระราชพิธี พยุหยาตราชลมารค. กรุงเทพฯ : กรุงเทพมหานครการพิมพ์, 2530

Philip Jodidio. *Architecture Now!* 3. Cologne : Taschen, 2004